

TA'LIM MAZMUNINI SHAKLLANTIRISH JARAYONINI TASHKIL ETISH MEXANIZIMI (YANGI AVLOD DARSЛИKLARI MISOLIDA)

Alimdjanova Aynura
Oriental universiteti
Ta'lim menejmenti magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada ta'lim sifatini oshirishda yangi o'quv darsliklari, ularning samaradorligi va ahamiyati, Milliy dastur va o'qituvchilarning yangi avlod darsliklari bo'yicha oldilariga qo'yilayotgan vazifalar haqida bayon etilgan.

Kalit so'zlar: demokratlashtirish, tafakkur, integratsiya, xalqaro baholash tizimi, STEAM, pedagog.

Аннотация: В данной статье описаны новые учебники, их эффективность и значение в повышении качества образования, Национальная программа и задачи, которые ставит перед учителями учебники нового поколения.

Ключевые слова: демократизация, мышление, интеграция, международная система оценивания, система оценивания STEAM, педагог.

Yurtimiz ta'lim tizimi juda keng qamrovli islohotlarni, shu bilan birga, yangidan barpo qilish ishlarini amalga oshirishdek o'ta murakkab jarayonni boshidan kechirmoqda. Albatta, bundan ko'zlangan maqsad maktablar faoliyatini demokratlashtirish, har tomonlama salohiyatga ega yosh-avlodni tarbiyalash, ular ruhiga insonparvarlik hissini singdirish, shu asosida, o'quv-tarbiya ishlari mazmunini, uning shakl va uslubini tubdan yangilash va yanada takomillashtirishdan iboratdir. Yangilangan ta'lim to'la ma'noda yangicha, sog'lom fikrlar, tafakkur demakdir. Ta'lim ijrochilaridan uning qadr-qimmatini, obro'-nufuziga teng ravishda tashabbuskorlik, fidokorlik shu o'rinda ishbilarmonlik ham bo'lmog'i lozimdir.

Ta'lim sifatini oshirish, shuningdek o'qituvchilarning kasbiy va metodik tayyorgarligini takomillashtirish davlat siyosatini amalga oshirishning ustuvor yo'nalishlaridan yana biri bo'lib, bu mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish masalalarini hal qilishni ta'minlaydigan tizimli o'zgarishlarning umumiy asoslaridan biri hisoblanadi.

Shunga muvofiq, O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilmfan sohalarini yanada rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari etib quyidagilar belgilandi:

- mamlakat taraqqiyoti uchun yangi tashabbus va g'oyalar bilan maydonga chiqib, ularni amalga oshirishga qodir bo'lgan, intellektual va ma'naviy salohiyati yuksak yangi avlod kadrlarini tayyorlash;
- dunyo miqyosidagi bugungi keskin raqobatga bardosh bera oladigan milliy ta'lim tizimini yo'lga qo'yish;

- pedagog xodimlarning kasbiy mahorati va faoliyat samaradorligini muntazam oshirib borish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish.¹

Respublikada uzluksiz ta'lim tizimining tuzilmasi va mazmunini zamonaviy fan yutuqlari va ijtimoiy tajribaga tayangan holda tubdan isloh qilish uchun, avvalo, ta'lim jarayonini ilg'or, ilmiy-metodik jihatdan asoslangan yangi va zamonaviy metodika bilan ta'minlash, o'qituvchi-pedagoglarni zamon talabi va jamiyat ehtiyojlari asosida kasbiy rivojlantirish ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Chet el tajribasi bilan tanishish shuni ko'rsatadiki, ta'lim poydevori bo'lmish yoshlarimiz uchun yaratilayotgan, qaytadan ishlanib nashr qilinayotgan, xorij ta'lim tizimiga asoslangan va tatbiq etilayotgan yangi avlod darsliklari o'quvchilarning bilim salohiyatini oshirish bilan birga ularni mustaqil fikrlashga, o'z fikr erkinligiga ega bo'lishga undamoqda. Amaldagi o'quv darsliklarining mazmuniga nazar soladigan bo'lsak, deyarli 90% nazariyadan iborat bo'lib, o'qitish metodikasi yodlatishga yo'naltirilgan. Ammo yangi Milliy o'quv dasturi 50% nazariya, 50% amaliyotni o'z ichiga qamrab olgan bo'lib, aksariyat o'quvchilarning fikrlashiga asoslangan. Garchi, yangi avlod darsliklari jahon darajasidagi ilg'or tajribalarga asoslangan bo'lsada, milliylikimiz bilan uyg'unlashgan holda o'quvchilarga o'qitib kelinmoqda. Hozirda tatbiq qilinayotgan Milliy o'quv dasturi ²o'quvchining maktabda olgan bilim, ko'nikmalarini hayotda qo'llay olishga qaratilganligi bilan eskisidan farq qiladi. Chunki u o'quvchida zarur bo'lgan hayotiy kompetensiyalarni rivojlantirishga qaratilgan. Milliy o'quv dasturini amalga oshirish uchun unga zarur bo'lgan huquqiy-me'yoriy hujjatlar amaliyotga kiritilishi kerak bo'ladi. Shuningdek, Milliy o'quv dasturiga asoslangan yangi avlod darsliklarini yaratilishi yangicha yondashuvni ta'minlashga xizmat qiladi. O'z navbatida, u o'zining baholash tizimiga ega ekanligi bilan ham farqlanadi. Shu bilan birga, Milliy o'quv dasturining quyidagi afzalliklari ham mavjud:

- Mavzular mazmunan spiralsimon o'rganiladi;
- O'quvchi faoliyati natijalariga qo'yiladigan talablar sinflar kesimida beriladi;
- STEAM fanlararo integratsiya ta'minlanadi;
- O'qituvchi kitobida har bir mavzuni o'qitishda amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish imkonini beruvchi ilg'or metodlar beriladi;
- O'quv tadqiqotlarini o'tkazish uchun amaliy mashg'ulotlar va loyihalashlariga alohida soatlar ajratiladi;
- Milliy baholash tizimi yaratiladi.

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida" PF-60-son Farmoni

² <https://lex.uz/uz/docs/-6008663>

O'quvchilarning risoladagidek bilim olishi, mustaqil hayotga tayyorlash, bilim samaradorligini oshirishda maktab darsliklari, Milliy o'quv dasturi bilan birgalikda albatta pedagoglarni ham kasbiy rivojlantirish muhim hisoblanadi.

Zamonaviy avlodga ta'rif berilganda alpha-generation, millienniallar (millennials), sentenniallar, Z-avlod, homelander, homeland generation, new silent generation, next-avlod, virtual avlod, millenniallar, echo-bumerlar kabi tushunchalardan foydalanilmoqda. Bunda zamonaviy avlodda XXI asr ko'nikmalarini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Partnership for 21st Century Skills³ tomonidan raqamli jamiyatda samarali faoliyat olib borish, ijtimoiy va kasbiy hayotda muvaffaqiyatga erishish uchun talab qilinadigan mahorat va kompetensiyalar (Four Cs) quyidagilarni o'z ichiga oladi: collaboration (hamkorlik), communication (muloqot), critical thinking (tanqidiy tafakkur), creativity (ijodkorlik). Quyida kollaboratsiya, kommunikativlik, kritik – tanqidiy tafakkur va kreativ – ijodkorlik ko'nikmalarini batafsil ko'rib chiqamiz.

Kollaboratsiya (collaboration) – umumiy manfaatga birga erishish uchun ikki yoki undan ko'proq kishining sherikchiligi. Hamkorlik – bu umumiy maqsadlarga erishish uchun har qanday sohada ikki yoki undan ortiq tomonlarning (ham odamlar, ham tashkilotlar) birgalikdagi faoliyati jarayoni, bunda o'zaro manfaatli hamkorlik yuzaga keladi: axborot, resurslar, tajriba almashiladi va natijada yangi mahsulot yaratiladi. Hamkorlik – bu umumiy maqsadlarga erishish uchun ikki yoki undan ortiq odamlar yoki tashkilotlarning har qanday sohada birgalikdagi faoliyati jarayoni bo'lib, unda bilim almashish, o'rganish va kelishuvga erishish mumkin (konsensus).

Kommunikativlik – shaxslararo muloqot madaniyatiga ega bo'lish, bolani tinglash va eshitish qobiliyati, muomalaga kirisha olish va aloqa o'rnatish, axborot to'plash, turli ijtimoiy munosabatlar o'rnatish va rivojlantirish, bolaning verbal va noverbal xulq-atvorini kuzatish, shuningdek, axborot almashinish jarayonidir.

Kommunikativ kompetensiya – muloqot vositalaridan turli vaziyatlarda foydalana bilish ko'nikmasidir. Kommunikativ kompetensiya – guruhlarda va jamoalarda ijodiy ishlay olish, hamkorlik qila olish. O'quvchilarning bilim, ko'nikma, malakalari va kompetentlilik darajalarini shakllantirish bo'yicha fanning ta'limiy maqsadlarini va baholash mezonlarini aniqroq va yaqqolroq belgilovchi quyidagi tamoyillar belgilandi.

Bilish, o'rganish – o'rganilgan materialni bilib olish, qayta aytib bera olish.

Tushunish, idrok qilish – o'rganilgan materialni xotirada saqlab qolish, mohiyatini idrok etish va tushunganlikni namoyish qilish, bir darvdan boshqa davrga ko'chira olish, u yoki bu holatga tanqidiy baho bera olish, munozaralarda ishtirok eta olish, o'zining fikrini va qarashlarini fanda olgan bilimlari asosida himoya qila olish.

³ https://www.marietta.edu/sites/default/files/documents/21st_century_skills_standards_book_2.pdf

Qo'llay olish – o'rganilgan umumiy tushuncha, atamalarni, muammoli vaziyatlarga, misol orqali tadbiq eta olish hamda samarali qo'llay olish; jamoada ishlay olish va yetakchilik qobiliyatlarini namoyon etish; turli xil rollar va mas'uliyatlarni qabul qila olish; boshqalar bilan birgalikda samarali mehnat qila olish.

Analiz (tahlil) va sintez, filtr qilish – berilgan muammoni hal qilish uchun zarur ma'lumotlarni turli xil manbalardan to'plash, tartibga solish, tahlil qilish; o'rganilgan bir butun materialni mayda bo'laklarga, tarkibiy qismlarga ajrata olish va ular orasida munosabatlarni o'rnatish va tahlil qila olish; aniqlangan xususiy natijalarni umumlashtirib, asosiylarini ajratish, xulosa chiqara olish.

Tanqidiy fikrlash va tizimli fikrlash – masalani anglashda va murakkab qarorlar qabul qilishda puxta dalillar keltirishdan foydalanish; tizimlar, voqealar va hodisalar, vaziyatlar o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni anglash.

Baholash va xulosa chiqarish – voqea va hodisalarga baho bera olish, muammoli vaziyatni ma'lum ichki yoki tashqi mezonlar asosida baholash va taqqoslash, sabab va oqibatlarini o'rganish, natijalarni tahlil qilish asosida tanqidiy fikrlash, xulosa chiqarishdir.

Partnership for 21st Century Skills tomonidan olib borilgan tadqiqotlar doirasida ishlab chiqilgan kompetensiyalar tizimida Critical thinking yetakchi o'rinni egallagan.

Critical thinking – bu tanqidiy nuqtai nazardan narsa va hodisalarni tahlil qilish uchun asosli xulosalar ishlab chiqish, vaziyatni oqilona baholash, izohlash, olingan natijalarni vaziyatlar va muammolarga to'g'ri qo'llash imkonini beradigan ko'nikmalar tizimi. Critical thinking eng muhim soft skills – yumshoq ko'nikmalardan biri hisoblanadi.

Jamiyatdagi barcha korxonalar, tashkilotlarda innovatsion hamda kreativ fikrlashga zarurat tug'diradigan global muammolarni hal qilish uchun innovatsion bilim va yaratuvchanlik qobiliyatiga tobora ehtiyoj sezilmoqda. Ta'limning asosiy roli o'quvchilarni jamiyatda muvaffaqiyat qozonishi uchun zarur va kerak bo'ladigan sifatli ta'lim berish hisoblansa, kreativ fikrlash hozirgi yoshlarning rivojlanishi uchun zarur ehtiyojdir.

Kreativ fikrlash – bu innovatsion (yangi, novator, original, nostandart, noodatiy va hokazo...) va samarali (amaliy, natijaviy, tejimli, optimal va hokazo) yechimlarni topish, yangi bilimlarni egallash, tasavvurni ta'sirchan ifodalashga qaratilgan g'oyalarni ishlab chiqish, baholash va takomillashtirish jarayonida samarali ishtirok etish qobiliyatidir.

Kreativ fikrlash bizga muammolarni hal qilishda noodatiy yechim topishga yordam beradi. Kreativ fikrlashni baholashda turli g'oyalarni ishlab chiqish, kreativ g'oyalarni ishlab chiqish hamda g'oyalarni baholash va takomillashtirish kompetentligiga e'tibor qaratiladi.

Xo'sh, o'quvchini qanday ijodiy fikrlashga o'rgatish mumkin? O'quvchilarni erkin fikrlashga o'rgatish, darslarni yangi texnologiya va metodlar orqali o'tish o'quvchida bilim va ko'nikmalarni shakllantirish bilan birga ulardagi ijodiylik, yaratuvchanlik qobiliyatini ham shakllantirishga xizmat qiladi.

Kreativlik – shaxsning muammoli vaziyatlardan tafakkuri orqali, takrorlanmas yo'l bilan chiqib ketish, unga ijodiylik bilan yondasha olish qobiliyati hisoblanadi.

Kreativlik tushunchasi (lot., ing. “create” – yaratish, “creative” yaratuvchi, ijodkor) ingliz tilidan tarjima qilganda ijod ma'nosini anglatadi.⁴ Yangi, original (o'ziga xos) yanada sayqallangan moddiy va ma'naviy bog'liqliklarni yaratishdir. Kreativlikni ijodga intilish, hayotga ijodiy yondashish, o'ziga doimiy tanqidiy nazar solish va tahlil etish deyish mumkin. Hozirgi zamon psixologiya va pedagogika lug'atlariga asoslanib o'quvchining kreativligiga uning fikridagi, muloqotdagi, alohida faoliyat turidagi ijodiy yondashish, bilish darajasi deb ta'rif berish mumkin. Uning zamirida originallik, amaliylik, noodatiylik va erkinlik yotadi. Shuningdek, kreativ fikrlash bir narsaga turli tomondan yondashishni anglatadi.

Kreativ tafakkur barcha faoliyat turlariga tegishli. Bundan lingvistik kreativlik ham mavjud bo'lib, bu tilning turli sath birliklaridan foydangan holda obrazli fikrlash, ma'lum tafakkur mahsuli bo'lmish tushuncha yarata olish imkoniyatidir. Tilda tushunchani turli shaklda ifodalash imkoniyati mavjud.

Bunda o'quvchi qaysi usulni va qolipni tanlashi, qanday yo'l bilan ifodalashi, albatta, unda kreativ kompetensiyaga qanchalik egaligiga ko'ra belgilanadi. Tomas Edisonning ta'kidlashicha, “kreativlik – g'ayriixtiyoriy jarayon” hisoblanadi. Kreativlik shaxs ega bo'lgan bilimning ko'pqirrali ekanida emas, balki yangi g'oyalarga intilish, hayotiy muammolarni yechishda noodatiy yondasha olish, kutilmagan qarorlar chiqara olishda namoyon bo'ladi.

Kreativ fikrlovchi insonlar biron bir manzarani o'zgacharoq tasavvur etadi, hech kim ilg'amagan jihatlarni payqay oladi. Mana shunday kreativ tafakkurni rivojlantirish tashkil etilgan darsning qaysi metod va usullardan foydalanganlik darajasiga bog'liq bo'ladi. Shuning uchun o'qituvchidan o'z fani yuzasidan chuqur bilimga ega bo'lish bilan birga, ta'limdagi samarali metod va usullardan ham xabardorlikni talab etadi. Chunki kelajakdagi yangi innovatsiyalar va ixtirolarning barchasi aynan kreativ kompetensiya orqali vujudga keladi.

Xulosa shuki, o'qitishning zamonaviy usul va vositalarini, ta'lim jarayonini tashkil qilishning yangi shakllarini amaliyotga joriy qilish, shuningdek, o'quvchilarning zamonaviy talablarga asoslangan zaruriy ko'nikmalarini shakllantirish nihoyatda muhimligidan kelib chiqib, bugungi globallashuv davrida ta'lim-tarbiyaning

⁴ <https://cyberleninka.ru/article/n/kreativlik-tushunchasi-mazmun-mohiyati-va-uning-nazariy-metodologik-asoslari>

sifat va samaradorligi uchun mas'ul bo'lgan o'qituvchilarning innovatsion faoliyat yuritishlari ham muhim hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida" PF-60-son Farmoni.
2. Milliy o'quv dasturi. – Toshkent. – 2021
3. Adizova N. Uktamova M. "Interfaol mashqlar asosida o'quvchilarida ijtimoiy ko'nikmalarini shakllantirish". Conference Zone. 2023
4. Adizova N. Jamolova L. "Faol ta'lim asosida darslarni tashkil qilish – ta'lim samaradorligini oshirish omili sifatida". pedagogs jurnali 1.1 (2022)